

چکیده

شبکه های اجتماعی انقلابی در به اشتراک گذاری اطلاعات و تعاملات اجتماعی مجازی به وجود آورده اند. این مفهوم با پیشرفت های روزافزون فناوری اطلاعات و اتصال پایدار به شبکه اینترنت، به شکلی گسترده مورد استفاده عموم قرار گرفته و ابعاد گوناگون زندگی بشر را تحت تاثیر قرار داده است. در این میان در کنار فواید این شبکه ها، چالش های فراوانی نیز همراه با آنها مطرح شده است. یکی از مهمترین این چالشها، بحث حریم خصوصی کاربران در شبکه های اجتماعی است. امروزه این موضوع یکی از موارد انتقاد به شبکه های اجتماعی است. امکان دسترسی به اطلاعات شخصی کاربران و پخش آنها به اشکال گوناگون، و یا استفاده نادرست از این اطلاعات، در کنار ظهور فناوری های پیشرفته گوناگون در بستر اینترنت و تسهیل نقض حریم خصوصی در این فضا، کارشناسان امر را به تکاپو انداخته است. در این میان، دین مقدس اسلام به عنوان کامل ترین ادیان الهی، توجه ویژه ای به موضوعات مرتبط با حریم خصوصی دارد. دین اسلام از همان ابتدای ظهور با توجه خاص خود به حریم خصوصی انسانها، دستوراتی را برای جلوگیری از نقض آن ارائه کرده است. در کتاب و سنت به وفور به این موضوعات اشاره شده است. هدف اصلی این مقاله پژوهشی، بررسی موضوعات مرتبط با حریم خصوصی کاربران در شبکه های اجتماعی، و تطبیق ملاحظات حریم خصوصی در اسلام با این موضوعات می باشد. آنچه مسلم است، شکل فعلی شبکه های اجتماعی برخط، با ملاحظات دین مبین اسلام، فاصله داشته و از منظر اسلام مورد پذیرش واقع نیست.

کلید واژه:

حریم خصوصی، شبکه های اجتماعی، اسلام

بررسی حریم خصوصی در شبکه های اجتماعی از دیدگاه اسلام

دکتر سعید صحت

استادیار دانشگاه علامه طباطبایی

Sehhat@yahoo.com

مسعود عسگری مهر

دانشجوی دکتری تخصصی مدیریت فناوری

اطلاعات، دانشگاه علامه طباطبائی

m.asgarimehr@gmail.com

سمیرا قندچی (نویسنده مسئول)

دانشجوی دکتری تخصصی مدیریت فناوری

اطلاعات، دانشگاه علامه طباطبائی

samiraghandchi@gmail.com

مقدمه

پیشرفت های روز افزون فناوری اطلاعات، زندگی بشر را با تحولات گوناگونی مواجه ساخته است. یکی از نمونه های بارز پیشرفت های اخیر، ظهور شبکه های اجتماعی و به تبع آن تغییر اساسی در شکل تعاملات انسانی بوده است. شبکه های اجتماعی مکانی برای تبادلات میان انسان ها در اقصی نقاط جهان از طریق بسترهای الکترونیکی می باشند. در این مکان های مجازی، محدودیت های گوناگون زمانی، مکانی، فرهنگی و ... معنا و مفهوم خود را از دست می دهند. در واقع شبکه های اجتماعی امکان تعامل میان افراد گوناگون را توسط اشتراک گذاری عقاید، سلیق، اطلاعات و تجربیات به صورت برخط فراهم می نماید (Reynolds, 2010). در کنار مزایای و فواید شبکه های اجتماعی، چالش های فراوانی نیز وجود دارد. یکی از مهمترین این چالش ها بحث حریم خصوصی کاربران است. شبکه های اجتماعی محفل برای حضور افراد با سلیق و نیت های گوناگون است. امروزه این موضوع یکی از موارد انتقاد به شبکه های اجتماعی است.

امکان دسترسی به اطلاعات شخصی کاربران و پخش آنها به اشکال گوناگون، و یا استفاده نادرست از این اطلاعات، در کنار ظهور فناوری های پیشرفته گوناگون در بستر اینترنت و تسهیل نقض حریم خصوصی در این فضا، کارشناسان امر را به تکاپو انداخته است. این موضوع به یکی از دغدغه های اصلی طراحان شبکه های اجتماعی تبدیل شده به طوری که هر از چندگاهی خصوصیتی برای حفظ حریم خصوصی کاربران، به این شبکه ها اضافه می شود. در این میان، دین مبین اسلام به عنوان کامل ترین ادیان الهی، توجه ویژه ای به موضوعات مرتبط با حریم خصوصی دارد. دین اسلام از همان ابتدای ظهور با توجه خاص خود به حریم خصوصی انسانها، دستوراتی را برای جلوگیری از نقض آن ارائه کرده است. در کتاب و سنت به وفور به این موضوعات اشاره شده است. هدف اصلی این مقاله پژوهشی، بررسی موضوعات مرتبط با حریم خصوصی کاربران در شبکه های اجتماعی، و تطبیق ملاحظات حریم خصوصی در اسلام با این موضوعات می باشد. در این راستا در بخش اول مقاله با بررسی مفاهیم و تعاریف اولیه حریم خصوصی، عناصر حریم خصوصی و انواع وجوه آن مورد بررسی قرار خواهد گرفت. در بخش دوم دیدگاه غرب در رابطه با حریم خصوصی و تعاریف مربوط به شبکه های اجتماعی و حریم خصوصی در شبکه های اجتماعی مورد بررسی قرار خواهد گرفت. در بخش آخر نیز با استناد به کتاب و سنت، ملاحظات حریم خصوصی در شبکه های اجتماعی از دیدگاه اسلام مورد بررسی قرار می گیرد.

تعریف حریم خصوصی

بدیهی است حریم خصوصی مفهومی است که شامل اطلاعات و غیر اطلاعات می شود. اما آنچه اینجا مورد کنکاش مفهومی قرار می گیرد تنها مورد اول است. البته اطلاعات و حریم خصوصی افراد را نباید صرفاً اموری که مکتوب هستند انگاشت. هم حریم خصوصی و هم اطلاعات شامل امور کتبی، شنیداری و دیداری نیز می شوند (شهریاری، ۱۳۸۶).

حریم خصوصی یک مولفه پیچیده از همان ابتدای شروع راه حل فناوری اطلاعات بوده و می باشد. در این مولفه به دفاع از داده های شخصی کاربران به عنوان راه حل فناوری اطلاعات پرداخته می شود (بشیر و هراتی نیک، ۱۳۹۰).

حریم خصوصی، آن بخش از زندگی هر انسان است که در آن از آزادی در برابر بازخواست و کیفر حقوقی، برخوردار می باشد و هر گونه تصمیم گیری درباره آن و نیز اطلاع، ورود و نظارت بر آن منحصراً در اختیار اوست و مداخله دیگران در یا دسترسی به آن بدون اذن او مجاز نیست (اسکندری، ۱۳۸۹).

همچنین می توان حریم خصوصی را به این صورت تعریف کرد: قلمروی از زندگی هر فرد است که در آن فرد نوعاً و عرفاً یا با اعلان قبلی انتظار دارد دیگران بدون رضایت وی به اطلاعات راجع به آن قلمرو دسترسی نداشته باشند یا به آن قلمرو وارد نشود یا به آن قلمرو نگاه یا نظارت نکنند یا به هر صورت دیگر وی را در آن قلمرو مورد تعرض قرار ندهند: منازل و اماکن خصوصی، جسم افراد، اطلاعات شخصی و ارتباطات خصوصی از مهمترین مصادیق حریم خصوصی هستند (انصاری، ۱۳۸۶).

عناصر حریم خصوصی

عناصر گوناگونی در ماهیت حریم خصوصی دخالت دارند. در یک تعریف قابل قبول، حریم خصوصی دارای پنج عنصر است (اسکندری، ۱۳۸۹):

خصوصی بودن: این عنصر در ذات حریم خصوصی نهفته است؛ چون در غیر این صورت، عمومی خواهد شد و لذا اگر فردی امور مربوط به حریم عمومی را به درون فضای خصوصی زندگیش ببرد و انتظار عدم دخالت دیگران را داشته باشد، قطعاً انتظارش بجا نخواهد بود.

آزادی از محدودیت های حقوقی: در این عنصر انسان از محدودیتهای فقهی و حقوقی آزاد است و می تواند بر اساس نوع سلیقه و پسند خویش عمل نماید. البته این به معنای عدم وجود تکلیف فقهی در حریم خصوصی نیست؛ زیرا انسان در همه جا تکلیف دارد؛ اما این تکلیفی که در حریم خصوصی متوجه انسان است، امری است بین او و خدایش و علاوه بر این که اثرات آن را در این دنیا دامنگیرش می شود در قیامت نیز باید جوابگوی اعمال خود باشد. اما نکته این است که نمی توان فردی را به سبب انجام یا ترک کاری در محیط خصوصی اش بازخواست کرد.

استقلال انحصاری در تصمیم گیری: حریم خصوصی چون محیطی است مربوط به شخص، طبیعی است که عواقب کارهایی که در آنجا صورت می گیرد، گریبان صاحب آن را خواهد گرفت. بر این اساس، هرگونه تصمیم گیری در حریم خصوصی، منحصراً در اختیار فرد است و هیچ فرد حقوقی یا حقیقی دیگری نمی تواند برای آن تصمیم گیری نماید؛ مگر با درخواست فرد صاحب حریم. عدم جواز دخالت و نظارت دیگران بر آن: چون حریم خصوصی مربوط به شخص است و او خود مستقلاً حق تصمیم گیری در مورد آن را دارد، بدیهی است که هیچ فرد حقوقی و یا حقیقی دیگری حق نظارت بر آن یا دخالت در آن را نخواهد داشت. خفا یا محرمانه بودن آن و عدم جواز ورود به آن و یا اطلاع از آن، بدون اجازه: چون انسان در حریم خصوصی اش آزاد است و می تواند به صورتی که سلیقه اش می پسندد زندگی کند و نیز چون حریم خصوصی، محیط راحتی و آسایش انسان است، طبیعتاً این محیط، محرمانه تلقی می شود و هر نوع سرک کشیدن به آن یا اطلاع یابی از آن منوط به کسب مجوز از صاحب آن خواهد بود.

انواع وجوه حریم خصوصی

حریم خصوصی را می توان به حوزه های مجزایی تقسیم کرد (ثروتی و مومنی ازندریانی، ۱۳۸۸):

- ۱- حریم اطلاعات، که شامل تصویب قوانینی است که اطلاعات شخصی نظیر اطلاعات مالی، پزشکی و دولتی افراد را تحت کنترل قرار می دهد. این حوزه به حفاظت داده ها هم معروف است.
- ۲- حریم جسمانی که به حفاظت از جسم افراد در مقابل آزمایش های ژنتیک، دارویی و نظایر آن مربوط می شود.
- ۳- حریم ارتباطات که امنیت پست های الکترونیکی، تلفن ها، پست و سایر اشکال ارتباطات را بر عهده دارد.
- ۴- حریم مکانی که به اعمال مجموعه ای از محدودیت ها و نظارت ها در محیط کار و زندگی افراد و همچنین اماکن عمومی مربوط می شود. حریم مکانی معمولاً توسط نظارت ویدیویی و یا چک کردن هویت افراد مورد تجاوز قرار می گیرد.

تعریف حریم خصوصی از دیدگاه غرب

شاید جامع ترین تعریف برای حریم خصوصی تعریف کمیته ای به نام کالکات انگلستان باشد که آنرا "حق افراد برای حمایت شدن در مقابل ورود بدون اجازه به امور زندگی و خانواده‌هایشان با ابزار مستقیم فیزیکی با بوسیله نشر اطلاعات می داند این حق بطور مشخص در ماده ۱۲ اعلامیه حقوق بشر مورد اشاره قرار گرفته است: "نباید در زندگی خصوصی، امور خانوادگی، اقامتگاه یا مکاتبات هیچکس دخالتی صورت گیرد" (ثروتی و مومنی ازندریانی، ۱۳۸۸).

حق حریم خصوصی در معنای عام آن یعنی حق افراد برای انتخاب دسترسی و استفاده یا عدم استفاده از اطلاعات شخصی آنها. اصطلاح مرسوم دیگر در این حوزه حریم خصوصی اطلاعات^۱ است (Reynolds, 2010). حریم خصوصی اطلاعات تلفیقی از حریم خصوصی ارتباطات^۲ و حریم خصوصی داده ها است. منظور از حریم خصوصی ارتباطات امکان برقراری ارتباط با سایرین بدون کنترل و نظارت بر ارتباط آنها توسط شخص یا سازمان دیگر است. حریم خصوصی داده ها به امکان محدود کردن دسترسی به اطلاعات شخصی فرد توسط اشخاص یا سازمان های دیگر اشاره دارد (Clarke, 1997).

حضور موثر فناوری اطلاعات در زندگی فردی و کسب و کار، موضوعات مرتبط با حریم خصوصی را پررنگ تر کرده است. امروزه بسیاری از سازمان ها و اشخاص، برخلاف خواست مردم، اطلاعات شخصی آنها را جمع آوری می کنند. این اطلاعات جمع آوری شده، ذخیره شده، تحلیل شده و در پاره ای از موارد حتی گزارش می شود کسب و کارها در موارد زیر از این اطلاعات استفاده می کنند (Reynolds, 2010):

- استفاده از اطلاعات مشتریان برای آگاهی از سلیقه آنها و ارائه خدمات بهتر
- استفاده از اطلاعات شخصی برای تصمیم گیری موثرتر (به عنوان مثال تصمیم گیری در رابطه با کاندیداهای شغلی، درخواست وام و بورسیه تحصیلی)

این تصمیمات مستقیماً در زندگی شخصی فرد اثر خواهند داشت.

پیشرفت های فناوری اطلاعات در سال های اخیر، بسیاری از کشورهای غربی را متوجه چالش حریم خصوصی کرده است. ناشناس بودن کاربران و سهولت استفاده از اینترنت، به تهدیدی جدی بر ضد حریم خصوصی افراد تبدیل شده و گاهی مشکلات فراوانی برای افراد گوناگون پدید آورده است. به همین سبب بیانیه اصول اجلاس عالی سران، درباره جامعه اطلاعاتی، مصوب دوازدهم دسامبر ۲۰۱۳ میلادی، مسئله حریم خصوصی را مورد توجه قرار داده است. در مواد ۳۵ و ۵۸ این بیانیه به نوعی به موضوعات مرتبط با حریم خصوصی از جمله تقویت چارچوب های اطمینان بخش همچون امنیت اطلاعات، امنیت شبکه و امنیت سایبری و لزوم حفظ حقوق بشر و آزادی های بنیادین از جمله حریم شخصی، پرداخته شده است (اسکندری، ۸۹).

شبکه های اجتماعی بر خط

شبکه اجتماعی برخط شامل اتصال اشخاص و سازمان های گوناگون با وابستگی های مختلف می باشد. به هریک از این اشخاص یا سازمان ها نود^۳ اطلاق می شود. این وابستگی ها می تواند شامل دوستی، رابطه خویشاوندی و علایق مشترک باشد. در واقع شبکه های اجتماعی برای اتصال میان خانواده، دوستان و همکاران، در راستای اشتراک محتواهای گوناگون همچون عکس، اطلاعات، شایعات و اخبار و رویدادهای روز به کار می روند (Zhao et al., 2012). در تعریفی دیگر از شبکه های اجتماعی آمده که هدف از وبسایت شبکه اجتماعی ایجاد جامعه ای برخط از کاربران اینترنتی است که امکان درهم شکستن موانع گوناگون زمانی، مکانی و

اختلافات فرهنگی را فراهم می سازد. در واقع شبکه های اجتماعی امکان تعامل میان افراد گوناگون را توسط اشتراک گذاری عقاید، سلیق، اطلاعات و تجربیات به صورت برخط فراهم می نماید (Reynolds, 2010). در تعریفی دیگر آمده شبکه اجتماعی شکلی از جامعه برخط بوده که افراد گوناگون با علایق، فعالیت ها، و پیش زمینه های مشترک را گرد هم می آورد. اغلب این شبکه ها بر پایه وب بوده و امکان بارگزاری متن، تصویر و فیلم و تعامل میان کاربران را به شیوه های گوناگون برقرار می نماید (Heidemann et.al., 2012).

حریم خصوصی در شبکه های اجتماعی

شبکه های اجتماعی انقلابی در به اشتراک گذاری اطلاعات به وجود آورده اند. کاربران به ویژه جوانان به شکلی فعال اطلاعات گوناگون در رابطه با خود و سایرین را در این شبکه ها به اشتراک می گذارند. اتصال پایدار به شبکه اینترنت و افزایش سرعت پخش اطلاعات به ویژه با کمک تلفن های هوشمند، باعث تسریع و تسهیل اشتراک گذاری اطلاعات در شبکه های اجتماعی شده و این اطلاعات برای مدت زمانی نامعلوم در دسترس عموم مردم قرار خواهند داشت. ابزارهای ارائه شده در شبکه های اجتماعی برای حفاظت از اطلاعات نیز به طور معمول توسط تمامی کاربران شبکه های اجتماعی قابل درک نیستند و پیکربندی این ابزارها نیز به گونه ای است که به صورت پیش فرض اطلاعات را در دسترس عموم قرار می دهند. این پیکربندی ها به ندرت توسط کاربران تغییر داده می شوند. این موارد همگی باعث استفاده نادرست از اطلاعات در شبکه های اجتماعی شده اند. به عنوان مثال اخراج کارکنان شرکت به دلیل پخش اطلاعات منفی در رابطه با روسای شرکت در شبکه های اجتماعی، و یا بررسی پروفایل دانشجویان توسط مسئولان دانشگاه از جمله موارد نقض حریم خصوصی در شبکه های اجتماعی محسوب می شوند. شبکه های اجتماعی به مرکزی برای ترکیب سرگرمی، تعاملات اجتماعی و ارتباطات تبدیل شده اند و این موضوع امکان ایجاد پروفایل های کاربری غنی از اطلاعات کاربران را برای اپراتورهای شبکه های اجتماعی فراهم می آورد (Van Eecke and Truyens, 2010).

جورج رینولدز^۵ موضوعات مرتبط با حریم خصوصی کاربران را در موارد زیر خلاصه کرده است (Reynolds, 2010):

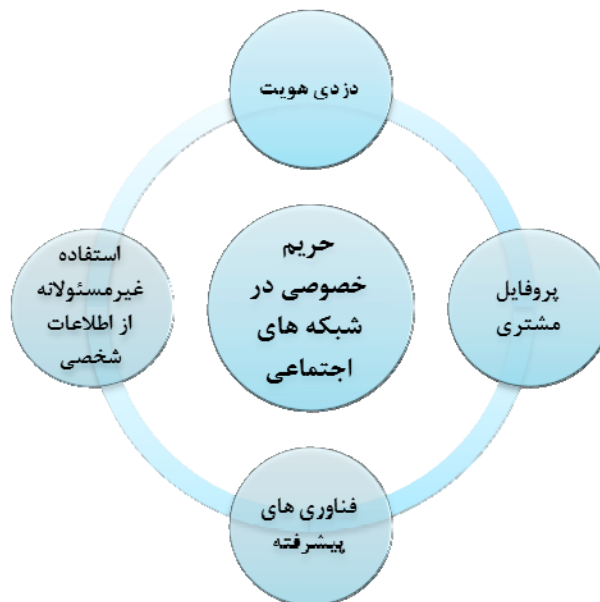
- دزدی شخصیت^۶
- پروفایل مشتریان
- استفاده از اطلاعات مشتریان به شکلی غیرمسئولانه
- نظارت در محیط کاری
- فناوری های نظارتی پیشرفته

به غیر از مورد "نظارت در محیط کاری"، سایر موارد گفته شده قابل تعمیم به شبکه های اجتماعی می باشند. شکل ۱ موارد چالش برانگیز حریم خصوصی در شبکه های اجتماعی را نشان می دهد. این موارد عبارتند از:

دزدی هویت یا جعل هویت به معنی دزدی اطلاعات شخصی کلیدی شخص می باشد. اطلاعاتی همچون نام، آدرس تاریخ تولد، شماره پاسپورت، شماره گواهی نامه از جمله اطلاعات شخصی کلیدی می باشند. این اطلاعات می توانند در مواردی همچون ثبت نام با هویت شخص دیگر، اجاره آپارتمان، و استفاده از خدمات تلفن به کارگرفته شوند. نرم افزارهای جاسوسی^۷ و فیشینگ^۸ دو نمونه راهکار استفاده شده برای دزدی شخصیت می باشند. علاوه بر این انتشار اطلاعات شخصی در شبکه های اجتماعی امکان دزدی هویت را بیش از پیش برقرار می سازد. بسیاری از اپراتورهای شبکه های اجتماعی از این اطلاعات برای مقاصد تجاری

استفاده می کنند. به عنوان مثال این اطلاعات را در جهت تبلیغات هدفمند ۸ یا ایجاد پروفایل کاربران به کار می برند (Van Eecke and Truyens, 2010).

پروفایل مشتریان، در واقع بانکی از اطلاعات شخصی جمع آوری شده شرکت ها در رابطه با مشتریان است. هنگامی که کاربری در اینترنت وارد می شود و خود را ثبت می کند، یا فرمی را به صورت برخط پر می کند، در واقع پروفایلی از اطلاعات شخصی خود را در دسترس شرکت های گوناگون قرار می دهد. بسیاری از شرکت های نیز با استفاده از کوکی ها (فایل های متنی هستند که اطلاعات مشتریان را در رایانه شخصی خودشان نگهداری می کنند) به جمع آوری اطلاعات شخصی مشتریان می پردازند. این اطلاعات می توانند برای شناسایی سلیقه و علایق مشتریان به کار روند. اپراتورهای شبکه های اجتماعی با قراردادن کوکی ها در رایانه کاربران شبکه، به ثبت صفحات مشاهده شده توسط کاربران، آدرس IP، موقعیت جغرافیایی، و وسایلی که آنها استفاده می کنند می پردازند (Van Eecke and Truyens, 2010).

شکل ۱: موارد چالش برانگیز حریم خصوصی در شبکه های اجتماعی

گاهی اوقات اطلاعات مشتریان به شکلی غیرمسئولانه استفاده شده و حتی به فروش می روند. در واقع شرکت ها از اطلاعات شخصی برای ارائه محصول یا خدمت خود استفاده نمی کنند و می توانند از این اطلاعات در موارد گوناگون سیاسی یا اقتصادی به بیرند (Reynods, 2010).

فناوری های پیشرفته گوناگونی می توانند موضوعات مرتبط با حریم خصوصی را با چالش مواجه کنند. به عنوان مثال می توان از فناوری های جدید تشخیص چهره و تشخیص صوت نام برد. فناوری تشخیص چهره در شبکه های اجتماعی با قابلیت تگ کردن ۹ امکان به اشتراک گذاری تصاویر اشخاص با خیل عظیمی از کاربران را فراهم کرده است (Van Eecke and Truyens, 2010).

ملاحظات حریم خصوصی در شبکه های اجتماعی از دیدگاه اسلام

دین مقدس اسلام به عنوان کامل ترین ادیان الهی، توجه ویژه ای به موضوعات مرتبط با حریم خصوصی دارد. در کتاب و سنت به وفور به این موضوع اشاره شده است. شکل ۲ ملاحظات حریم خصوصی در اسلام را نشان می دهد. به طور کلی می توان دستورات اسلام را در این زمینه به چند دسته تقسیم نمود (اسکندری، ۱۳۸۹، و انصاری، ۱۳۸۶، و شاه علی، ۱۳۸۸):

شکل ۲: ملاحظات حریم خصوصی در اسلام

- **پنهان نگاهداشتن اسرار:** در وصیت های لقمان به فرزندش آمده است: "فإن افتقرت يوماً فاجعل فقرک بینک و بین الله و لا تحدّث النَّاسَ بفقرک فتهون علیهم" (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۶۹، ص ۵۳، ح ۸۴): [ای فرزندم] اگر روزی نیازمند شدی، نیاز خویش را بین خود و خدایت نگهدار و فقر خویش را به کسی خبر نده؛ چون در نظر آنان حقیر خواهی شد. و یا در باب مسائل زناشویی به نقل از رسول گرامی اسلام (ص) آمده است: "و قال (ص): "تعلّموا من الغراب ثلاث خصال استتاره بالسّقاء و بکوره فی طلب الرّزق و حذره". (شیخ صدوق، ۱۴۱۴، ج ۱، ص ۴۸۲، ح ۱۳۹۵) سه خصلت را از کلاغ بیاموزید: آمیزش مخفیانه، صبح زود دنبال روزی رفتن و احتیاط آن را.

ممنوعیت تجسس و تفتیش: " یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّهُم و لَّا تَجَسَّسُوا" (حجرات (۴۹): ۱۲): ای

کسانی که ایمان آورده‌اید از بسیاری از گمانها بپرهیزید که پاره‌ای از گمانها گناه است و نسبت به اسرار {دیگران} تجسس نکنید. امام صادق (ع) به نقل از پدر بزرگوارشان به نقل از رسول گرامی اسلام(ص) می‌فرماید: "إِيَّاكُمْ و الظَّنَّ فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الكَذِبِ و كونوا احواناً فی الله كما أمرکم الله لا تتنافروا و لا تجسسوا و لا تتفاحشوا"; (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۲، ص ۲۵۲، ح ۲۸): از گمان {بد} بپرهیز؛ زیرا دروغترین دروغ است و برادر خدایی {و دینی} باشید، همان‌طور که خداوند شما را فرمان داده است و نسبت به یکدیگر نفرت نداشته باشید و تجسس نکنید و همدیگر را فحش ندهید.

امام صادق(ع) به نقل از پیامبر اکرم(ص) می‌فرماید: " لا تطلبوا عثرات المؤمنین فإنّ من تتبّع عثرات أخیه تتبّع الله عثراته و من تتبّع الله عثراته یفضحه، و لو فی جوف بیته" (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۲، ص ۳۵۵، ح ۵): لغزش‌های مؤمنان را مجویید؛ زیرا هر کس لغزش‌های برادرش را جست و جو و پیگیری نماید، خداوند لغزش‌هایش را پیگیری می‌نماید و هر کس را که خداوند لغزش‌هایش را پیگیری نماید، او را مفتضح و بی‌آبرو می‌کند؛ گرچه در اندرون خانه‌اش باشد.

همچنین امام سجاد(ع) می‌فرماید: " و اما حق جارك فحفظه غائباً و إكرامه شاهداً و نصرته إذا مان مظلوماً و لا تتبّع له عوره" (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۱، ص ۷، ح ۱)؛ و اما حق همسایه‌ات { این است که } در غیابش او را حفظ نمایی و در حضورش او را گرمی بداری و هرگاه به او ظمی شود یاری‌اش کنی و درصدد جست و جوی راز او نباشی.

- **ممنوعیت استراق سمع:** از پیامبر اکرم (ص) نقل شده است که " من استمع إلى حديث قوم و هم يفرون منه، صبُّ في أذنيه الا نك" (سجستانی، ۱۴۱۰ ق: ج ۲، ۸۸۳)؛ هر کس که به مکالمات دیگران گوش دهد در حالی که آنها راضی نیستند، روز قیامت در گوش وی سرب گذاخته ریخته می‌شود.
- **ممنوعیت استراق بصر:** طبق تعالیم اسلامی هیچ کس نمی‌تواند بدون اذن همسایه به خانه او خروجی دهد یا به ملک او پنجره باز کند. اما چنانچه شخصی اقدام به این عمل کند، همسایه می‌تواند در مقابل پنجره، پرده بکشد یا به نوعی مانع ایجاد کند که از دید و نگاه همسایه مزاحم جلوگیری کند. هتک ستر و نگاه کردن به هر آنچه نوعاً یا شخصاً در قلمروی حریم خصوصی قرار می‌گیرد، ممنوع است.
- **ممنوعیت ورود به منازل بدون استئذان:** خداوند متعال می‌فرماید:

"يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا عَلَىٰ أَهْلِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ فَإِنِ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّىٰ يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِن قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ"

(نور (۲۴): ۲۷ و ۲۸)؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید به خانه‌هایی که خانه‌های شما نیست داخل مشوید تا اجازه بگیرید و بر اهل آن سلام گویند. این برای شما بهتر است؛ که پند بگیرید و اگر کسی را در آن نیافتید، پس داخل آن شوید تا به شما اجازه داده شود و اگر به شما گفته شد برگردید، برگردید که آن برای شما بهتر است و خدا به آنچه انجام می‌دهید داناست. حتی از اهل یک خانه نیز خواسته شده است که برای ورود به اتاق پدر و مادر در ساعت‌های خاصی اجازه بگیرند. خداوند متعال می‌فرماید:

" يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيْسَ تَأْذِنُكَمُ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُكْمَ مِنكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِّن قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَ حِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِّنَ الظَّهِيرَةِ وَ مِّن بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَّكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَ لَّا عَلَىٰ عِبَادِكُمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ"

(نور (۲۴): ۵۸ و ۵۹)؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، قطعاً باید غلام و کنیزهای شما از شما که به {سن} بلوغ نرسیده‌اند، سه بار در شبانه‌روز از شما کسب اجازه کنند؛ پیش از نماز بامداد و نیمروز که جامه‌های خود را بیرون می‌آورید و پس از نماز شامگاهان. {این} سه هنگام اوقات خصوصی شماست. نه بر شما و نه بر آنان گناهی نیست که غیر از این {سه هنگام} گرد یکدیگر بچرخید و با هم معاشرت نمایید. خداوند آیات {خود} را این گونه برای شما بیان می‌کند. خدای دانای سنجیده کار است و چون کودکان شما به {سن} بلوغ رسیدند، باید از شما کسب اجازه کنند؛ همان‌گونه که آنان که پیش از ایشان بودند، کسب اجازه می‌کردند. خدا آیات خود را این گونه برای شما بیان می‌دارد و خدا دانای سنجیده کار است.

- **عدم سوءظن:** " يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّهُمُ وَ لَّا تَجَسَّسُوا" (حجرات (۴۹): ۱۲)؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید از بسیاری از گمانها بپرهیزید که پاره‌ای از گمانها گناه است و نسبت به اسرار {دیگران} تجسس نکنید.

- **ممنوعیت نیمه و غیبت:** نیمه یعنی بیانی که خواه با زبان، خواه با صورت مکتوب و خواه با صورت های دیگر همانند ایما و اشاره و رمز در حق دیگری گفته می شود. نیمه متضمن اظهار عیب یا نقض در مورد دیگری است، به گونه ای که سبب کراهت خاطر و ناراحتی وی می شود. سبب نیمه ممکن است وجود یک نسبت سوء در شخص مرتکب نسبت به منتسب الیه باشد یا اظهار حب و دوستی به مخاطب یا حتی تفرج یا فضولی کردن در امور منتسب الیه باشد. شهید ثانی می گوید: حقیقت نیمه عبارت است از افشا و هتک سری که دارنده آن افشای آن را بر دیگران روا نمی داند (شهید ثانی، ۱۴۱۷: ۳۰۶). از نظر ایشان غیبت وجه مشدد و شرترین قسم نیمه به شمار می رود (همان: ۳۰۴)
- **ممنوعیت سب و هجو و قذف:** از امام ابی جعفر صادق (ع) نقل شده است که پیامبر فرموده اند: "سباب المؤمن فسوق قتاله کفر و اکل لحمه معصیه و حرمة ماله کرمه دمه" (حرعاملی، ۱۳۷۲: ۲۹۷). یعنی: "ناسزا گفتن به مؤمن، نافرمانی است و جنگیدن با او کفر و خوردن گوشت او (غیبت کردن از وی) معصیت خداست و احترام مال مؤمن، همانند احترام خون اوست".
- **ممنوعیت اشاعه فحشا و هتک ستر:** اسلام نه تنها دولت و اشخاص ثالث را از ورود در حریم خصوصی انسان ها منع کرده است بلکه به تکتک انسان ها نیز دستور داده است که از افشای امور و مسائلی که نوعاً برای دیگران فاش نمی شود و نوعاً کتمان آن ها برتر از ابراز آن ها تلقی می شود، خودداری کنند. از پیامبر گرامی اسلام (ص) منقول است: "من اذاع الفاحشه کمن مبتدئها" (امام خمینی، ۱۳۶۸: ۲۹۴); همانا کسی که اشاعه فحشا می کند، همانند کسی است که آن را به وجود آورده است. از مجموع روایات اسلامی و تفسیرهای آن ها چنین بر می آید که افشای برخی مسائل خصوصی حتی با رضایت دارنده حریم خصوصی مجاز نیست؛ زیرا اشاعه فحشا محسوب می شود. همچنین است افشای مسائلی که به ستر عورت انسان مربوط می شود؛ زیرا حفظ عورت از واجبات است. منع اشاعه فحشا تا حد زیادی به آثار اجتماعی هتک ستر توجه دارد، اما وجوب پوشاندن عیب ها و لغزش های خود از دیگران و به عبارت دیگر، وجوب ستر عورت (عورت به مفهوم اعم کلمه) امری است که امروزه در بحث از حریم خصوصی به عنوان یکی از حقوق بشر از آن به جدا ناشدنی یاد می شود؛ امری که جدا از آثار اجتماعی هتک ستر در صدد دفاع از کرامت انسان بوده، مانع از آن است که انسان خود بر ضد کرامت خویشتن اقدام کند.
- **ممنوعیت خیانت در امانت:** وفای به عهد و برگرداندن امانات به صاحبان آنها در آیات قرآن و سنت اسلامی بسیار توصیه شده است. امین مکلف است ودیعه را همانطور که به وی سپرده شده نگاه دارد و از تعرض به آن خودداری کند. پزشک و وکیل نیز نسبت به اطلاعاتی که بیماران یا موکلان در اختیار آنها می گذارند، در حکم امین هستند و حق افشای آنها را ندارند. در آیه هشتم از سوره مؤمنون امانتداری و رعایت امانت از صفات و خصلت های انسان های باایمان معرفی شده است: "والذین هم لاماناتهم و عهدهم راعون"

عدم فاش کردن سر: عبدالله بن سنان می‌گوید: به امام صادق (ع) عرض کردم " عوره المؤمن علی المؤمن حرام قال: نعم. قلت تعنی سفلیه؟ قال: لیس جیث تذهب إنّما هی إذاعه سرّه" (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۲، ص ۳۵۸، ح ۲)؛ عورت مؤمن بر مؤمن حرام است؟ فرمودند: بله. عرض کردم: مقصود شما اسافل اعضای اوست؟ فرمودند: آن‌طور که تو می‌پنداری نیست؛ بلکه مقصود، فاش کردن سرّ اوست. امام علی (ع) در وصف مؤمن می‌فرماید: "لا یهتک سترّاً و لا یکشف سرّاً" (همان، ص ۲۲۶، ح ۱)؛ نه پرده‌داری می‌کند و نه سرّی را فاش می‌نماید.

همچنین امام موسی بن جعفر (ع) می‌فرماید: "ثلاثة یستلّون بظّل عرش الله یوم لا ظلّ إلا ظلّه رجل زوج أخاه المسلم أو اخدمه أو کتم له سرّاً" (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۱، ص ۳۵۶، ح ۲)؛ سه کس در زیر سایه عرش خداوند هستند، در روزی که هیچ سایه‌ای جز سایه آن نیست: کسی که برادر مسلمانش را همسر دهد یا او را خدمت کند یا سرّ او را کتمان نماید. پیامبر (ص) خطاب به ابوذر فرمود: "با ابأذر المجالس بالأمانه و افشاؤک سرّاً أخیک خیانه" (حر عاملی، ۱۴۱۴ق، ج ۱۲، باب ۱۶۴، ح ۴)؛ ای ابأذر! مجالس امانت هستند و افشا کردن سرّ برادرت خیانت است.

با توجه به موضوعات چهارگانه مطرح شده در رابطه با حریم خصوصی در شبکه‌های اجتماعی، و با در نظر گرفتن ملاحظات حریم خصوصی در اسلام، امکان تعمیم این ملاحظات به هریک از موضوعات چهارگانه برقرار است. شکل ۳ هریک از موضوعات چهارگانه در شبکه‌های اجتماعی به همراه ملاحظات حریم خصوصی مرتبط با آن موضوع در اسلام را نشان می‌دهد.

استفاده غیرمسئولانه از اطلاعات شخصی	فناوری‌های پیشرفته	پروفایل مشتری	دزدی هویت
• ممنوعیت خیانت در امانت و عدم فاش کردن سر	• ممنوعیت استراق سمع• ممنوعیت استراق بصر• ممنوعیت تجسس و تفتیش	• ممنوعیت تجسس و تفتیش• ممنوعیت خیانت در امانت و عدم فاش کردن سر• ممنوعیت اشاعه فحشا و هتک ستر	• ممنوعیت ورود به منازل بدون استیذان• ممنوعیت نیمه و غیبت• ممنوعیت تجسس و تفتیش• ممنوعیت استراق سمع• ممنوعیت استراق بصر• ممنوعیت سب و هجو و قذف

شکل ۳: موضوعات چالش برانگیز حریم خصوصی در شبکه‌های اجتماعی و ملاحظات مرتبط با آن در اسلام

نتیجه‌گیری

در این مقاله پس از بررسی شبکه‌های اجتماعی به عنوان یکی از مصادیق پیشرفت‌های فناوری اطلاعات در سال‌های اخیر، چالش پیش روی این شبکه‌ها یعنی نقض حریم خصوصی کاربران مورد کنکاش قرار گرفت. هدف اصلی این مقاله بررسی ملاحظات دین مبین اسلام در رابطه با حریم خصوصی انسان‌ها و تطبیق این ملاحظات با چالش‌های حریم خصوصی شبکه‌های اجتماعی بود.

در این راستا با استناد به کتاب و سنت، ملاحظات حریم خصوصی استخراج گردیده و سپس این ملاحظات با موضوعات مرتبط با شبکه های اجتماعی تطبیق داده شد. ارائه الگوی اسلامی حریم خصوصی کاربران در شبکه های اجتماعی برخط، می تواند موضوعی مناسب برای تحقیقات آتی در این حوزه باشد.

منابع

- ۱- شهریاری، حمید (۱۳۸۶). "حریم خصوصی و جامعه اطلاعاتی"، فصلنامه علمی - پژوهشی دانشگاه قم، سال هشتم، شماره سوم و چهارم.
- ۲- بشیر، حسن، هراتی نیک، محمدرضا (۱۳۹۰). "الگو مفهومی ارزیابی فرهنگی - اخلاقی راه حل های فناوری اطلاعات" فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، سال ششم، شماره ۱.
- ۳- اسکندری، مصطفی (۱۳۸۹). "ماهیت و اهمیت حریم خصوصی"، حکومت اسلامی، سال پانزدهم، شماره چهارم.
- ۴- انصاری، باقر (۱۳۸۶). "گزارش تحلیلی درباره طرح حمایت از حریم خصوصی"، اطلاع رسانی حقوقی دوره جدید، سال ششم، شماره ۱۲.
- ۵- ثروتی، لیلا، مومنی ازندریانی، امیرحسین، "چالش ها و مسائل قانونی پیرامون حریم خصوصی در تجارت سیار"، کنفرانس دولت همراه، مشهد مقدس، آذرماه ۱۳۸۸.
- 6- Reynolds, George. W. (2010). "Ethics in Information Technology 3rd Edition", Course Technology CENGAGE Learning, USA.
- 7- Roger Clarke, "Introduction to Dataveillance and Information Privacy, and Definitions of Terms", August 15, 1997, www.rogerclarke.com/DV/Intro.html#Priv.
- 8- Zhao, Xiaojian, Yuan, Jin, Li, Guangda, Chen, Xiaoming, Li, Zhoujun (2012). "Relationship strength estimation for online social networks with the study on Facebook", *Neurocomputing*, 95, 89-97.
- 9- Heidemann, Julia, Klier, Mathias, Probst, Florian (2012). "Online social networks: A survey of a global phenomenon", *Computer Networks* 56, 3866-3878.
- 10- Van Eecke, Patrick, Truyens, Maarten, (2010). "Privacy and Social Networks", *computer law & security review*, 26, 535-546
- ۱۱- شاه علی، احمدرضا، (۱۳۸۸). "اخلاق رسانه و حریم خصوصی؛ رویکردی اسلامی"، نشریه اطلاع رسانی و کتابداری، شماره ۸۰، ۴۳-۶۰.
- ۱۲- مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳ ق)، بحارالانوار، بیروت: مؤسسه الوفا، ج ۲.
- ۱۳- شیخ صدوق، (۱۴۱۴ ق)، من لایحضره الفقیه، تصحیح و تعلیق: علی اکبر غفاری، قم: دفتر انتشارات، اسلامی، ج ۳.
- ۱۴- کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۳۶۵) الکافی، تصحیح و تعلیق: علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ج ۴.
- ۱۵- سجستانی، ابی داوود (۱۴۱۰ ق). سنن ابی داود، جلد ۲، قم: دارالفکر.
- ۱۶- شهید ثانی (۱۴۱۷ ق). مسالک الافهام، جلد ۱۲، قم: مؤسسه المعارف الاسلامیه.
- ۱۷- حرعاملی، (۱۳۷۲). الوسایل الشیعه، جزء ۱۲، ش ۱۶۳۴۹.
- ۱۸- حر عاملی، (۱۴۱۴ ق)، ج ۱۲، ابواب احکام العشره، باب ۱۶۴، ح ۴.
- ۱۹- امام خمینی (ره)، (۱۳۶۸). مکاسب المحرمه، المجلد الاول، چاپ سوم، قم: اسماعیلیان.

^۱ *Information Privacy*

^۲ *Communications Privacy*

^۳ *Node*

^۴ *George Reynolds*

^۵ *Identity Theft*

^۶ *Spywares*

^۷ *Phishing*

^۸ *Targeted Advertisements*

^۹ *Tag*